

РОЗДІЛ 4 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 82'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.16>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ У КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ

TRANSLATION STRATEGIES OF MODALITY RECONSTRUCTION IN CREOLIZED TEXTS

Голубенко Н.І.,

orcid.org/0000-0002-4850-721X

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглянуто основні теоретико-методологічні засади у дослідженні застосування стратегій передачі категорії модальності. Основну увагу приділено характеристиці мультимодальних, у нашому термінологічному апараті – креолізованих, текстів, які характеризуються відношенням до різних семіотичних світів. Модальність розглядається як складна і багатоаспектна категорія, що властива кожній мові, яка так чи інакше проявляється в кожному висловлюванні і відображає ставлення мовця до змісту його висловлювання, цільову установку і відношення змісту висловлювання до дійсності. Вибір тих чи інших засобів, їх комбінація і частотність вживання в текстах визначається комунікативними завданнями відправника. Вибір тих чи інших засобів для передачі модальності змісту висловлювання залежить від комунікативного наміру як відправника, так і цільової аудиторії. Отже, не існує жорстких правил у виборі того чи іншого засобу вираження модального компонента в тексті, хоча, безсумнівно, цей вибір опосередкований властивостями і правилами мови. Термінологічні рішення А. Честермана є корисними, особливо тому, що вони враховують розмежування між пізнавальним та мовно-текстовим аспектами та між процесом і результатом, а також тому, що полегшують точну ідентифікацію об'єкта аналізу у дослідженні концептуалізації модальності у креолізованих, або ж мультимодальних текстах.

Актуальним завданням мовознавства та зокрема перекладознавства нового часу є дослідження характерних особливостей засобів вербалізації і візуалізації повідомлення під час мовленнєвого акту, тобто вивчення гетерогенних текстів у мультимедійних лінгвокультурних координатах. Перекладач у рамках сучасної антропоцентричної парадигми знання являє собою самостійну мовну особистість, яка, вибираючи той або інший спосіб передачі модальної семантики ВТ і ПТ, робить певний внутрішній вибір, діючи за/проти правил і заборон, визначених реципієнтом.

Ключові слова: категорія модальності, стратегія перекладу, мультимодалістика, креолізований текст, семіотичні системи.

The article highlights the main theoretical and methodological insights into the study of the application of strategies in conveying the category of modality. The main attention is paid to the characteristics of multimodal, or in our terminology – creolized texts, which are characterized by the referring to different semiotic worlds. Modality is seen as a complex and multifaceted category inherent in each language, which is manifested in one way or another in each utterance and reflects the speaker's attitude to the content of the utterance, purpose and attitude to reality. The choice of certain means, their combination and frequency of use in the texts is determined by the communicative tasks of the sender. The choice of certain means to convey modality depends on the communicative intention of both the sender and the target audience. Thus, there are no strict rules how to choose one or another means of expressing the modal component in the text, so as it mediated by the properties and rules of language. A. Chesterman's terminological solutions are useful, especially because they take into account the distinction between the cognitive and linguistic and textual aspects, relation between process and result, which are helpful in identification of the object of analysis in the study of modality conveying in creolized or multimodal texts.

Moreover, the urgent task of linguistics and, in particular, modern translation studies is to study the characteristics of the means of verbalization and visualization of the message during the speech act, i.e. the study of heterogeneous texts in multimedia linguistic and cultural systems. Translator is considered to be an independent linguistic personality who from the perspective of modern anthropocentric paradigm of knowledge chooses a proper and the best way of transmitting the modal semantics of the source and target texts taking into account internal choice, acts for/against the rules and prohibitions set by the recipient.

Key words: category of modality, translation strategy, multimodality, creolized text, semiotic systems.

Постановка проблеми. У перекладі різні граматичні системи між вихідною та цільовою мовами викликають значні труднощі для перекладача. Однією з таких систем є категорія модальності. Недарма М. Бейкер [7] зазначає, що модальність може сильно відрізнятися від мови до мови, і з нею слід поводитися обережно під час перекладу. Тим часом Я. Євсєєва та К. Козлова [10] додають, що модальність є складною та суперечливою інтерпретацією у лінгвістиці. Проблема передачі модальності художнього тексту в перекладі залишається у сучасному суспільстві актуальною у зв'язку з процесом глобалізації і всесвітньої соціальної інтеграції, де основним методом взаємин виступає спілкування. Будучи складним процесом, спілкування є багатоплановим процесом встановлення і розвитку контактів між людьми, що ґрунтується на передачі об'єктивної або суб'єктивно забарвленої інформації. Одним з ключових моментів спілкування виступає сприйняття і розуміння співрозмовника, яке відбувається на високому рівні передачі інформації – під час обміну жестами, мімікою, інтонацією – і визначається зазвичай ставленням мовця чи слухача до висловлюваного, ставленням висловлювання до реальності, впливом мови на співрозмовника та іншими факторами, які ми відносимо до категорії модальності. Відповідно, мовна категорія модальності потребує комплексного підходу на стику таких наук, як лінгвістика, когнітивна лінгвістика, міжкультурна комунікація, теорія і практика перекладу, психологія та культурологія, філософія і т.д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотні напрацювання відзначаються натеper і в галузі вивчення модальності в аспекті перекладознавства. В контексті перекладу важливість вивчення модальності зумовлюється тим, що вона є тією категорією, що нерозривно пов'язана з нормами поведінки, міжособистісними відносинами, мовним етикетом і так далі. Все це ускладнює пошук еквівалента, здатного максимально точно передати зміст висловлювання без істотних трансформацій оригінального повідомлення. Вивченням категорії модальності займалися такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Дж. Андерсон, О. Бондарко, С. Вауліна, В. Виноградов, Т. Дешерієва, О. Джуліан, Л.Б. Дуглас, Г. Золотова, К. Леві, Д. Лайонз, Р. Палмер, В. Панфілов, О. Трунова та ін. Слід зазначити, що складність і суперечливість категорії модальності зумовлені її семантичним розмаїттям, багатоплановістю засобів її репрезентації та високим ступенем індивідуальності авторських концепцій, представлених у працях зазначених

вище авторів. У нашому дослідженні категорія модальності розглядається з позиції широкого підходу до визначення її сутності, тому для всебічного розгляду проблеми модального вираження ставлення мовцем необхідно спиратися на міждисциплінарні дослідження, що набули широкого поширення як у вітчизняній, так і світовій практиці.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає у розгляді основних концептуальних засад застосування стратегії передачі модальності у креолізованих текстах. Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- визначити основні теоретико-методологічні концепції застосування перекладацьких стратегій;

- проаналізувати взаємозв'язок модальних засобів комунікації у креолізованих текстах з позиції мультимодальності;

- охарактеризувати основні перекладацькі стратегії і підходи у передачі модальності в текстах, що належать до різних семіотичних світів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на сучасний глобалізаційний світ та тісний взаємозв'язок між культурами та націями, все ж залишається невирішеним питання досягнення повного еквівалента між вихідною та цільовою мовами, оскільки кожна мова має свою систему вираження значення. Відповідно, пріоритетна роль відводиться передачі змісту, а не форми. Однак зміна форми може призвести до неправильного тлумачення модальності перекладеного тексту, адже під час передачі модальності слід брати до уваги і значення, і форму, тому що, якщо змінюється форма модальності, зміниться і орієнтація модальності, це вплине на зміну повідомлення загалом [12]. Вивчення модальності тривалий час було у центрі уваги перекладу.

Крім того, деякі науковці досліджують передачу змісту інформації та модальності за допомогою системної функціональної лінгвістики [16]. Крім того, попередні дослідження не аналізують вплив техніки перекладу на зміну модальної орієнтації перекладу. Модальність – це судження оратора [12] або ставлення оратора [7] до сказаного. М. Галлідей і К. Маттісен [12] зазначають, що орієнтація модальності пов'язана з місцем та роллю у контексті. М. Галлідей розрізняє суб'єктивну та об'єктивну орієнтацію на основі її функцій у мові (суб'єктивна – міжособистісна та об'єктивна – ідеаційна) та її відношення до висловлювання. Орієнтацію модальності можна виразити за допомогою використання кінцевого модального оператора, дієслова модалізації, модального дієслова тощо [12].

Більше того, орієнтація може бути визначена як неявна, якщо модальність використовує кінцевий модальний оператор та модальне дієслово, або явна, якщо модальність використовує дієслово модалізації та реляційне речення з модальним доповненням (я думаю, що ....., ймовірно, що... ..), і суб'єктивна орієнтація (я думаю, що..., я знаю це... ..) або об'єктивна (цілком імовірно, що... .., це звичайно, що... ..). Орієнтація показує джерело модальності та як оратор відповідає за судження, яке він/вона висловлює за допомогою мовних форм [20]. Орієнтація суб'єктивна, коли оратор виявляє, що він/вона є джерелом модальності. Тільки у тому разі орієнтація є об'єктивною, коли доповідач дає об'єктивну пропозицію чи судження щодо можливості чогось [23].

Стратегія є центральним поняттям у дослідженні, але, на жаль, загрожує двозначністю і тому потребує роз'яснення. Так, А. Честерман [8, с. 17–18] перераховує низку термінів, які, здається, вживаються більш-менш синонімічно вченими-перекладачами. Крім стратегії, це – операція, процедура, техніка, зміна, тип рішення, зсув, метод. Крім цієї термінологічної плутанини, А. Честерман [8, с. 19–22] також вказує на чотири-кратну семантичну двозначність цього поняття:

1. Процес проти результату: Честерман зазначає, що синоніми до слова стратегії (наприклад, пропуск, додавання, пояснення) – це номіналізації слів, які можуть пояснити, чому стратегії іноді сприймаються як процеси, а іноді як результати цих процесів.

2. Когнітивне проти лінгвістичного: паралельна двозначність існує у питанні навколишнього середовища, тобто чи слід розглядати стратегії як когнітивні явища, які мають бути у свідомості перекладача, чи як мовні явища, що розміщуються у текстовому матеріалі.

3. Вирішення проблем проти рутини: третя неоднозначність стосується питання про те, коли або якою мірою застосовуються стратегії. Стратегії пов'язані з вирішенням проблем і їх слід розглядати як інструменти, які застосовуються лише тоді, коли перекладач стикається з проблемами і не може діяти у звичному режимі. Протилежна точка зору прямо не викладена, але, згідно зі специфікою власної типології стратегій А. Честермана, його позиція полягає в тому, що стратегії є невід'ємною частиною перекладу як такого, що означає, що будь-який фрагмент перекладу, яким би він не був, може перекладатися лише шляхом застосування певних стратегій, навіть якщо цей продукт рутинний для перекладача.

4. Глобальне проти місцевого [8, с. 22]: слід також розрізняти рівень, на якому застосовуються стратегії. Глобальні стратегії стосуються загального плану перекладу, тоді як місцеві стратегії – це ті, які застосовуються «всередині» тексту, пов'язані з маніпулюванням окремими словами, фразами та пропозиціями [18, с. 506]. У відповідь на термінологічну та концептуальну плутанину Честерман пропонує переконливе рішення, яке буде прийнято тут: термін «метод» він пропонує застосовувати «для позначення загального способу перекладу, а не локального рішення» [8, с. 26]. Іншими словами, його слід ототожнювати з лінгвістичними операціями у глобальному розумінні [18, с. 507].

Вивчення категорії модальності пов'язане з визначенням її особливостей у комунікативно-прагматичному аспекті з описом її ролі в процесах породження і сприйняття мови, експліцитних і імпліцитних способах вираження модальності у зв'язному, цілісному тексті. В. Панфілов, розглядаючи категорію модальності на рівні пропозиції в тісному зв'язку з аналізом логічної категорії модальності і судження, виділяє два типи модальних значень: об'єктивну і суб'єктивну модальність, при цьому об'єктивна «відображає характер об'єктивних зв'язків, наявних у тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт» [5, с. 13]. Суб'єктивна модальність «висловлює оцінку з боку мовця ступеня пізнаності цих зв'язків, тобто вона вказує на ступінь достовірності думки, що відбиває цю ситуацію» [5, с. 14]. У теорії і практиці перекладу завдання зводиться головним чином до передачі суб'єктивної модальності, тобто відтворення точки зору мовця на відношення висловлення до дійсності.

Часто причинами помилкового і неточного розкриття модальності в перекладах є багатофункціональність модальних дієслів і модальних слів, а також відсутність чіткої диференціації способу і, звичайно ж, розбіжність засобів вираження модальності в різних мовах. Модальність у перекладі може передаватися тими ж засобами, якими вона виражена в оригіналі, або іншими засобами, або ж зовсім не знаходити формального виразу. Однак і в останньому випадку не можна вважати, що вона нічим не виражена. Це означає, що відношення висловлювання до дійсності впливає із самого змісту висловлювання без спеціального модального «показчика». Інакше кажучи, модальність імпліцитно виражена у повідомленні. Очевидно, найменше труднощів являють випадки, коли модальність передається в перекладі однаковими засобами: модальними дієсловами, модальними словами тощо.

Поняття (мульти)модальності у вузькому розумінні торкається певних відмінностей між екстероцептивними відчуттями, насамперед зоровим і слуховим каналами, що мають низку індивідуальних відмінностей, що окремо досліджуються у межах мультимодальності. Відповідно, сучасний мультимодальний напрям охоплює звукову мову, що виражається у сегментній (вербальній) частині та низці несегментних (просодичних) параметрів під час аналізу полікодових текстів. Дискурс, поданий у письмовій формі, також має візуальний складник і, окрім вербального компонента, характеризується цілою низкою графічних параметрів, а саме шрифтом, кольором, форматом тощо [3, с. 146].

Швейцарський лінгвіст Лоренца Мондада стверджує, що «всі інформаційні канали, що беруть участь у передачі повідомлення, взаємопов'язані між собою, а інформація розподіляється з-поміж них нелінійним способом. Відповідно, доречно говорити не тільки про мультимодальні, а й крос-модальні дослідження [19]. У такому разі доцільною видається думка А. Кібрика, що термін «мультимодальність» ґрунтується на трактуванні модальності, що застосовується в психології, нейрофізіології та інформатиці, які вивчають її як зовнішній стимул, сприйманий органами почуттів людини, серед яких найчастіше комунікативний акт відбувається шляхом активації зорових та слухових рецепторів [3, с. 146].

Мультимодальність охоплює увесь комунікативний потенціал мультисеміотичних систем, до яких належать письмові тексти та зображення, а також різні типи технологій, які включають візуальний, вербальний та звуковий способи. У бінарному зв'язку зображення/текст або текст/відео різні семіотичні режими взаємопов'язані таким чином, що кожен підсилює або доповнює значення іншого. Кресс і Ван Леувен визначають мультимодальні тексти як «створення значення в множинних артикуляціях» [13, с. 4]. Ця комуні-

кативна синергія вигідно застосовується у перекладених текстах, враховуючи їхню схильність до втрати перекладу, адже у певних контекстах письмові переклади з їхніми особливими характеристиками, такими як шрифт і гарнітура, можуть бути доповнені зображеннями та специфікою композиції, кольору, обрамлення та відстані. Щоб миттєво зосередитися на зображеннях, візуальні ресурси можуть бути використані в «граматиці візуального дизайну» [13, с. 78–79].

Більше того, відмінною рисою різних семіотичних систем є знакова неоднорідність, адже всі знаки, що функціонують у просторі семіотиків, поділяються на два великі класи: лінгвістичний та нелінгвістичний, де кожен надалі містить три підкласи, а саме ікони, індекси та символи. Така класифікація належить американському семіотику Чарльзу Пірсу, що спирається на логічну концепцію, де основним критерієм відмінності між знаками є їхнє ставлення до об'єкта. Ікони – це знаки, пов'язані з об'єктом певною загальною якістю, що дублюється чи моделюється. Індекси – це знаки, пов'язані з об'єктом лише фактичною відповідністю, не маючи при цьому жодних спільних рис. Зрештою, символи – це знаки, пов'язані з об'єктом умовно за певною домовленістю, проте не маючи жодних прямих зв'язків між формою та змістом [6, с. 57].

Висновки. Отже, у сучасних теоріях перекладу акцент робиться на розгляді комплексу факторів, що впливають на створення тексту перекладу. Підкреслюється необхідність враховувати не тільки суто лінгвістичні, а й екстралінгвістичні чинники. Категорія модальності як особливий спосіб організації мовлення посідає важливе місце в теорії перекладу. Водночас вона є однією з найскладніших ділянок для еквівалентного перекладу, в тому числі і в креолізованих текстах. Проблема досягнення еквівалентності виникає в результаті як відмінностей культурно-мовного коду, так і коду двох різних семіотичних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Виноградов В.В. *О категории модальности и модальных словах в русском языке. Исследования по русской грамматике. Избранные труды / под ред. Н.Ю. Шведова*. Москва : Наука, 1975. 560 с.
3. Кибрик А.А. *Мультимодальная лингвистика. Когнитивные исследования*. Вып. IV. Москва : Институт психологии РАН, 2009. С. 135–152.
4. Овсянников В.В. *Модальность и перевод : монография*. Запорожье : Просвита, 2011. 364 с.
5. Панфилов В.З. *Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения. Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1977. 75 с.
6. Пирс Ч. *Начало прагматизма / пер. с англ. В.В. Кирюшенко, М.В. Колопотина*. Санкт-Петербург : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ ; Алетея, 2000. 352 с.
7. Baker M. *In other words*. New York : Routledge, 2001.
8. Chesterman A. *Memes of translation*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1997.

9. Eugene N.A., & Taber C.R. The theory and practice in translation. Leiden : E.J. Brill, 1982.
10. Evseeva K.V., & Kozlova Y.A. Modality in English and Russian languages and methods of its transmission in bilingual translation. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 2016. No. 1(1), p. 552–559.
11. Fois E. Audiovisual translation: Theory and practice. *Between*, 2012. No. 2(4), p. 1–16.
12. Halliday M.A.K. & Matthiessen C.M. Halliday's introduction to functional grammar. New York : Routledge, 2014.
13. Kress G. R., Leeuwen T. van. Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication. London : Edward Arnold, 2002. 152 p.
14. Knežević B., & Brdar I. Modals and modality in translation: A case study based approach. *Jeziškoslovlje*, 2011. No. 12(2), p. 117–145.
15. Kranich S. Epistemic modality in English popular scientific texts and their German translations. *TransKom*, 2009. No. 2(1), p. 26–41.
16. Lian Z., & Jiang T. A study of modality system in Chinese-English legal translation from the perspective of SFG. *Theory and Practice in Language Studies*, 2014. No. 4(3). Pp. 497–503.
17. Moindjie M.A. The function of modality in translation. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 2015. No. 3(2), p. 11–24.
18. Molina L., & Albir H.A. Translation techniques revisited: A dynamic and functionalist approach. *Meta: Journal Des Traducteurs*, 2002. No. 47(4), p. 498–512.
19. Mondada L. Technology, literacy and learning: A Multimodal Approach. London : Routledge Falmer, 2008. 112 p.
20. Thompson G. Introducing functional grammar. London : Edward Arnold, 1996.
21. Verstraete J.C. Subjective and objective modality: Interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics*, 2001. No. 33(10), p. 1505–1528.
22. Wang J., & Chen X. Misuse of shall in the English translation of China's legal text. *World Journal of English Language*, 2014. No. 4(1), p. 25–31.
23. Yang A., Zheng S.Y., & Ge G.C. Epistemic modality in English-medium medical research articles: A systemic functional perspective. *English for Specific Purposes*, 2015. No. 38, p. 1–10.
24. Zhang H.Y. Comparative analysis of modal auxiliary verbs in English and in Chinese. *Sino-US English Teaching*, 2015. No. 12(2), p. 128–136.

УДК 811.112.2'255.4:821.113.2](042,2)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.17>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВПЛИВУ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ОПОВІДАЧА НА РЕЦИПІЄНТА ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Г. ГЕССЕ «ГРА В БІСЕР» ТА «СТЕПОВИЙ ВОВК»)**

**PECULIARITIES OF PRESERVING THE FUNCTIONING AND INFLUENCE
OF THE INTERTEXTUAL NARRATOR ON THE RECIPIENT DURING
TRANSLATION (BASED ON THE WORKS OF H. HESSE
"THE GLASS BEAD GAME" AND "STEPPEWOLF")**

Гумений В.В.,

orcid.org/0000-0003-1270-8893

*старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

У роботі проведено аналіз лексичних, граматичних та стилістичних особливостей збереження впливу інтертекстуального оповідача на реципієнта під час перекладу в романах Г. Гессе «Гра в Бісер» та «Степовий Вовк»; конкретизовано тематичний та термінологічний апарат; установлено стан охоплення проблематики дослідження впливу інтертексту в перекладі вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Передусім з'ясовано особливість перекладу внутрішньо-оповідної структури роману як елемента оповідного стилю в матеріалах, пов'язаних із вивченням «Сіддхартхи» в лінгвістичних світоглядних картинах, та розглянуто приклади авторських оповідних концепцій у перекладах досліджуваних текстів. Висвітлено категорії наративних конструкцій, застосованих в оповіді автора та перекладах, визначено рівень впливу інтертекстуального розповідача, а також ступені використання інтертекстового і композиційного складників романів та їх відтворення в перекладах.